

Інтелектуальна компетентність і психологічні чинники її формування в освітньому процесі студентів

В. М. Філіпович

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

*Corresponding author. E-mail: filya-vika@mail.ru

Paper received 29.04.2016; Accepted for publication 10.05.2016.

Анотація. У статті розглядається перспективний напрям формування інтелектуальної компетентності на основі розвитку таких психологічних чинників сумісної навчальної діяльності, як групова рефлексивність і згуртованість студентської групи. Запровадження авторської програми психолого-педагогічних технологій формування інтелектуальної компетентності, виявило суттєві зрушення за основними показниками дослідних і контрольних груп студентів.

Ключові слова: інтелектуальна компетентність, групова рефлексивність, згуртованість студентської групи, інтелект.

Вступ. Дослідження визначається соціально-економічними перетвореннями, які зробили істотний вплив на освіту в Україні, створивши передумови для її модернізації. Як зазначено в Законі України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р., однією з головних цілей освіти є «сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентноспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя». Мова йде про особистісний розвиток індивіда, його інтелектуальні здібності та професійну компетентність. У ст. 1, п. 13 Закону компетентність розуміється - як «динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти». Є очевидною в цій ситуації необхідність звернення до проблеми інтелектуальної компетентності та її формування у студентів, що потребує відповідного психолого-педагогічного забезпечення.

Спрямованість професійної освіти на засвоєння студентами системи знань, яка була традиційною і виправданою ще декілька десятиліть тому, вже не відповідає сучасному соціальному замовленню та вимагає виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у виконанні соціально-економічних завдань. Це потребує суттєвого посилення самостійної продуктивної діяльності майбутніх фахівців, розвитку їхніх особистісних якостей і творчих здібностей, умінь самостійно здобувати нові знання і розв'язувати соціальні та професійні проблеми життя суспільства. Як показує аналіз досвіду освітніх систем багатьох розвинених країн світу, одним із шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами інтеграції до європейського та світового освітнього простору, є компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його запровадження.

Розвиток компетентнісного підходу безпосередньо пов'язаний з ідеями особистісно-орієнтованої освіти, за якої акцент робиться на формуванні самодіяльної особистості, що означає визначення результатів навчання в діяльній формі: вміння вирішувати завдання, висловлювати думки, аналізувати співвідношення

і закономірності, самостійно знаходити інформацію, порівнювати об'єкти тощо. Компетенцію як результат освітнього процесу, можемо визначити як *сукупність знань, умінь і досвіду пізнавальної діяльності, сформованих на основі актуалізації когнітивних механізмів і процесів.*

Набуття молоддю знань умінь і навичок спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню в неї здатності швидко реагувати на запити часу. Забезпечуючи продуктивність різних видів навчальної діяльності студентів, ключові компетенції базуються на інтелектуальних умінь, що сприяють самостійному набуттю знань. Тому поняття будь-якої компетентності обов'язково включає в себе інтелектуальну складову, як одну з найважливіших по відношенню до процесів сприйняття інформації і застосування розумових стратегій у процесі навчання. Володіння інтелектуальною компетентністю передбачає оволодіння логічною, методологічною і загальнонавчальною діяльністю, співвіднесеною з реальними пізнавальними об'єктами.

Введення саме інтелектуальної компетентності в практику навчання дозволяє вирішити типову для української освіти проблему, коли майбутні фахівці, оволодівши набором теоретичних знань, відчувають значні труднощі в їх реалізації при вирішенні конкретних завдань або проблемних ситуацій. Вивчення нормативних документів також показує, що концепція і стратегія модернізації освіти вимагають посилення ролі освітніх установ у інтелектуальному розвитку молоді, ставлять завдання формування у молодого покоління сучасного мислення, інтелектуальної компетентності як готовності до здійснення різних видів пізнавальної діяльності та вирішення різноманітних проблем. Саме тому, під інтелектуальною компетентністю розуміють метаздібність, яка визначає міру освоєння суб'єктом певної предметної галузі та характеризується особливим типом організації предметно-специфічних знань і ефективними стратегіями прийняття рішень у певній галузі

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну основу дослідження склали: концепції системогенеза діяльності, де діяльність у цілому, окремі дії і вчинки людини реалізуються на основі *психологічної функціональної системи діяльності* [3], [7]; *положення про зміст та структуру*

інтелектуальної компетентності [1], [2], [6], [8]; положення про психолого-педагогічні чинники формування інтелектуальної компетентності [4], [5] та ін.

Однак при значному обсязі наукових робіт, у яких розкриваються питання, пов'язані з інтелектуальною компетентністю, і наявності традиційної психолого-педагогічної практики підвищення інтелектуальних здібностей студентів за допомогою проведення наукових конференцій, олімпіад, інтелектуальних конкурсів, позанавчальних заходів, організованих на основі сценаріїв телевізійних інтелектуальних програм тощо, в даний час ще недостатньо психолого-педагогічних досліджень, присвячених вивченню формування інтелектуальної компетентності студентів в освітньому процесі, передусім, у контексті врахування їх індивідуальних особливостей, освітніх потреб та освітнього середовища.

Механізм формування інтелектуальної компетентності досліджується нами відносно з такими найважливішими (з нашої точки зору) психолого-педагогічними феноменами навчальної діяльності, як групова рефлексивність та згуртованість первинного студентського колективу (ПСК), які постають окремими конструктами психологічної функціональної системи групової взаємодії у сумісній навчальній діяльності. На жаль, у сучасній педагогічній та віковій психології при вивченні механізмів формування інтелектуальної компетентності, інтелектуальних здібностей загалом у зазначеному нами аспекті, недостатньо враховується конструктивна взаємодія названих феноменів (складових цього процесу). Звернення до діяльнісного аспекту прояву рефлексії та згуртованості пов'язане як з обраним підходом, так і з виявленою в ході аналізу явною недостатністю методологічного, методичного та психолого-діагностичного інструментарію для оцінки якостей і умов формування інтелектуальної компетентності у сумісній навчальній діяльності.

Соціальна значущість та недостатня розробленість теоретичних та прикладних аспектів зазначеної проблеми інтелектуальної компетентності та її формування у майбутніх фахівців зумовили необхідність даного дослідження.

Мета якого: визначити особливості та динаміку формування інтелектуальної компетентності студентів та психолого-педагогічні чинники цього процесу – групову рефлексивність та згуртованість первинного студентського колективу.

Для вирішення завдань дослідження був запроваджений дворічний формувальний експеримент (вересень 2012 – вересень 2014 рр.). З метою своєчасної адаптації до умов навчання в університеті, вивчення особливостей спілкування та його оптимізації й ефективності, згуртованості студентських груп, формування індивідуальної та групової рефлексії й умінь ефективного навчання були розроблені робочі програми спецсемінару «Основи комунікації» та спецкурсу «Рефлексія творчої особистості». Лекційні, семінарські та тренінгові заняття були запроваджені відповідно на першому та другому курсах в обсязі 64 години на рік. Враховуючи, що розвиток особистості відбувається не тільки шляхом її соціалізації у формальних інституціях, але й неформально – за допомогою самостійно прийнятого й відповідального вибору

різних способів самореалізації у вільний час, більшість студентів дослідних груп регулярно відвідувала заняття спортивних секцій з волейболу, баскетболу та настільного тенісу, для них організовувалися туристичні походи вихідного дня та різні групові екскурсії, робота у науково-дослідному гуртку тощо.

З метою інтенсифікації особистісно-професійного розвитку молоді в стандартному навчальному процесі були використані (інкорпоровалися) інноваційні рефлексивно-психологічні впливи, які активізували формування в студентів значущих елементів їх професійної самосвідомості та особистісного цілеспрямованості. Тим самим організація освітнього мікро-середовища в актуальному (лекційному, семінарському) навчальному процесі набувала двоплощинну будову: базове соціально-нормативне (яке визначається стандартним навчальним планом, програмою і методикою викладання) і доповнюче її рефлексивно-психологічне (яке задається рефлетехнологіями активізації самосвідомості, рефлексії, мислення, цілеутворення та самовизначення особистості студентів).

Результати дослідження. Достовірно встановлено, що групова рефлексивність дозволяє кожному побачити і здійснити свою суб'єктність, визначити міру своєї ролі в загальній дії і свою відповідальність за загальну справу. Крім того, при організації такої колективної діяльності студентами в останніх формується свій ідеальний (внутрішній) план діяльності, на який вони орієнтуються в своїй життєдіяльності, в самостійній побудові і контролі своїх дій. Наявність у індивіда такого ідеального плану діяльності дозволяє йому рефлексувати підстави своєї навчальної діяльності, змінювати задуми і плани дій, контролювати бажання й почуття, більш усвідомлено формулювати висловлювання, проявляти свою позицію. Цей ідеальний план діяльності дозволяє студенту усвідомлено вибудовувати й реалізовувати свої суб'єктивні проектні якості у зовнішній діяльності, у взаємодії з іншими.

Експериментальне дослідження показало, що у формуванні згуртованих ПСК важливу роль відіграє характер міжособистісного спілкування та система групових цінностей і норм, колективна думка, яка складається в процесі цього завдяки провадженню у навчально-виховний процес інноваційних рефлексивних технологій. Дійсне наукове управління різнобічною діяльністю ПСК можливе лише на основі пізнання цих соціально-психологічних явищ. Велике значення в удосконаленні соціально-психологічної структури ПСК має колективне спілкування в процесі занять у вільний час.

У всіх досліджуваних провідне значення у формуванні інтелектуальних функцій на даному етапі займає вербальна складова розумового розвитку. Це вказує на загальну тенденцію – збільшення вербальної складової загального інтелекту з віком, можливо в діапазоні певних вікових меж. Проте у студентів дослідної групи структурна організація інтелекту більш різноманітна. У цій групі поряд зі змінами у вербальній складовій, відбулося більше позитивних змін у перцептивних вміннях та навичках, а також у показниках оперативної пам'яті/концентрації уваги. У студентів контрольної групи у порівнянні з дослідною також у значно більшій мірі виражена варіативність

пізнавальних функцій. При цьому встановлено, що висока варіативність знаходиться в прямих співвідношеннях з низькою продуктивністю як за загальним, вербальним, невербальним IQ, так і за окремими субтестами.

Встановлено також, що за певних ситуацій відбувається затримка структурування пізнавальних функцій. На інтенсивність процесів структуроутворення впливають не тільки генетичні особливості, але й низка соціальних чинників, в їх числі й характер навчальної діяльності та характер спілкування студентів у вільний час. У процесі дослідження виявлено зв'язок показників IQ і особливостями структуроутворення. Для високоінтелектуальних студентів притаманні більш складні та інтегровані структури, а також більш раннє структуроутворення по відношенню до тих, що мають більш знижений рівень інтелектуального розвитку.

Висновки. Експериментально підтверджена ефективність розробленої програми теоретичних та практично-тренінгових занять у формування якостей групової рефлексивності, рефлексії особистих здібностей, розуміння свого професійного майбутнього, готовності до змін, згуртованості дослідних груп студентів, що своєю чергою сприяло зростанню їх інтелектуальних здібностей та загалом інтелектуальних показників. Результати дослідження вказують на здатність переважної більшості студентів дослідних груп до самостійної роботи з самопізнання, усвідомлення своїх спонукань, прагнень, джерел активності задля подальшого розкриття особистого когнітивного потенціал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журавлев А. Л., Ушаков Д. В., Холодная М. А. Современные исследования интеллекта и творчества. – М.: ИП РАН. – 2015. – 368 с.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – М.: Иссл. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.
3. Максименко С. Д. Психология личности: парадигма життєтворення / С. Д. Максименко // Психологія і суспільство. – 2006. – № 4. – С. 8-52.
4. Найд'онов М.І. Формування системи рефлексивного управління в організаціях / М.І.Найд'онов. – К.: Міленіум, 2008. – 484 с.
5. Семенов И.Н. Рефлексивно-развивающие среды формирования мышления и самосознания субъектов образования // Мир психологии. – 2013. – № 4. – С.81-96.
6. Шмаргун В.М. Психосоматичні особливості в інтелектуальному розвитку дітей: [монографія] / В.М. Шмаргун. – К.: Університет „Україна”, 2009. – 471с.
7. Шадриков В.Д. Психология деятельности человека / В.Д. Шадриков. – М.: Институт психологии РАН, 2013. – 464 с.
8. Ярыгин О.Н. Структура интеллектуальной компетентности и её тестирование // Вектор науки Тольяттинского гос. ун-та. Тольятти, 2011. – №2 (16). – С. 134-145.

REFERENCES

1. Zhuravlev A. L., Ushakov D. V., Kholodnaya M. A. Modern research of intelligence and creativity. – M.: YP RAN. – 2015. – 368 s.
2. Zymnyaya Y.A. Key competences as effectively-targeted basis of competence approach in education. – M.: Yssl. tsentr problem kachestva podgotovky spetsyalystov, 2004. – 40 s.
3. Maksymenko S. D. Personality psychology: the paradigm of life development / S. D. Maksymenko // Psykholohiya i suspil'stvo. – 2006. – № 4. – S. 8-52.
4. Nayd'onov M.I. The development of the reflexive management system in organizations / M.I.Nayd'onov. – K.: Milenium, 2008. – 484 s.
5. Semenov Y.N. Reflexive-educational environment of thinking and consciousness development of the subjects of education // Myr psykholohyy. – 2013. – № 4. – S.81-96.
6. Shmarhun V. M. Psychosomatic features in the intellectual development of children: [monohrafiya] / V.M. Shmarhun. – K.: Universtyet „Ukrayina”, 2009. – 471с.
7. Shadrykov V.D. The psychology of human activity / V.D. Shadrykov. – M.: Ynstytut psykholohyy RAN, 2013. – 464 s.
8. Yarihyn O.N. The structure of intellectual competence and its testing // Vektor nauky Tol'yattynskoho hos. un-ta. Tol'yatty, 2011. – № 2 (16). – S. 134-145.

Intellectual competence and factors of its formation in the educational process of students

Filipovic V.

Abstract. The perspective direction of intellectual competence formation is considered in the article on the basis of the development of psychological factors of joint educational activities, as reflexivity and group cohesion of student group. Introduction of the

author's psychological and pedagogical technologies of intellectual competenc formation, showed significant improvements on the basic parameters of experimental and control groups of students.

Keywords: *intellectual competence, group reflexivity, cohesion student group intelligence.*

Интеллектуальная компетентность и психологические факторы ее формирования в образовательном процессе студентов В. Филипович

Аннотация. В статье рассматривается перспективное направление формирования интеллектуальной компетентности на основе развития таких психологических факторов совместной учебной деятельности, как групповая рефлексивность и сплоченность студенческой группы. Введение авторской программы психолого-педагогических технологий формирования интеллектуальной компетентности, выявило существенные сдвиги по основным показателям опытных и контрольных групп студентов.

Ключевые слова: *интеллектуальная компетентность, групповая рефлексивность, сплоченность студенческой группы, интеллект.*